

טיול בבאר שבע הברוטליסטית

בלוק רבע הקילומטר, שיכון השטיח, המבנה המפלצתי "מרכז הנגב" – האם באר שבע, לא יעד תיירותי מובהק, תצליח למתג את עצמה כ"בירת הברוטליזם" ולחקות את הצלחת "העיר הלבנה"? כך או כך, מומלץ לבקר בה, רצוי עם מדריך

משה גלעד |

00:00 12.12.2014

13

שמור

אפוקליפסה עכשיו במרכז הנגב. הטיול מוביל אותנו אל כוכב לכת מרוחק. פעם רצו להקים כאן חברה אידיאלית בלב המדבר. התושבים קיוו לגור בשיכון לדוגמה. גשם דק יורד עלינו ואנחנו יוצאים לסיור בעקבות המתכננים האגדיים של הפלנטה הזאת, שהתמודדו עם קשיים גדולים באומץ וביצירתיות.

תשכחו לרגע מהטיול הקלאסי בבאר שבע, זה שמוביל אל העיר העתיקה, או לסיור בין המזרקות ההזויות שפזורות עכשיו ברחבי בירת הנגב ומזכירות את החזית של הבלאג'יו בלאס וגאס. ברוכים הבאים ל**בירת הברוטליזם** של ישראל. אם נסעתם, כמוני, למרסיי כדי לראות את הבניין המוזר והמרתק של לה קורבוזייה – סיטה רדיז – בבאר שבע יהיה מעניין פי כמה. השתוללות אדריכלית כזאת לא רואים אפילו בחלומות הפרואט היותר של תלמידי הפקולטה לאדריכלות. כאן זה לא קרטון, זה בטון.

האדריכל עומרי עוז-אמר עמד מול בלוק רבע הקילומטר בשכונה ה' והסביר לקבוצת המטיילים שעמה צעדתי שבאר שבע היתה פעם אתר ניסויים. טובי האדריכלים בדקו שם לפני 50 שנה את התיאוריות שלהם. ניסויים הם כידוע דבר מסקרן. לפעמים מצליחים ולפעמים לא. אני משער שאת האנשים שגרים בבית המגירות בשכונה ב' (רחוב שמעוני 9) זה קצת פחות משעשע, אבל כאשר חושבים על הטיול ברחבי באר שבע כעל ביקור במעבדה ענקית, שבה בוחנים תיאוריות מתקדמות באדריכלות, החיים נראים פתאום כמו סרט מדע בדיוני.

חשיבה תיירותית, כלומר איך למשוך אנשים לבקר בעיר, לבלות בה לילה, לאכול במסעדות ולשבת בבתי הקפה, היא לא בדיוק התחום שבאר שבע הצטיינה בו עד עכשיו. ספק גדול אם צעד כאימוץ התואר "בירת הברוטליזם", סגנון אדריכלי לא קל לעיכול, ימשוך לעיר מיליוני תיירים בעלי חזון. אחרי הכל, בלוק רבע הקילומטר הוא בניין שמשאיר את הצופה בו פעור פה, אבל הוא לא ארמון האלהמברה בגרנדה. עם זאת, **הסיור בעקבות מבני הברוטליזם**, שקל ופשוט לעשותו לבד, אם כי מוטב לעשותו בהדרכה, הוא חידוש מרענן בשמי התיירות בעיר. זאת דרך חדשה, שונה ומסקרנת להכיר את העיר שלא קל לאהוב.

אנדרטת חטיבת הנגב. טהרנים יטענו שאינה מבנה ברוטליסטי טהור, אבל מותר להתעלם
צילום: משה גלעד

• הברוטליזם האדריכלי בבאר שבע - כיפת בטון לדרום 23.07.2014

• באר שבע מציגה: 50 גוונים של בטון 06.02.2013

אז מה זה ברוטליזם? **האתר** שמקדם את באר שבע כבירת הברוטליזם מגדיר אותו כמתאפיין "בחשיפת חומרי הבנייה (בטון ובלוקים מבטון, במקרה שלנו) ובצורניות פיסולית". האדריכלית ד"ר הדס שדר, שיחד עם עוזאמר יזמה ומקדמת את ההכרה בבאר שבע כבירת הברוטליזם, אומרת: "יש בבאר שבע אוצר שצריך לטפח אותו, אבל העירייה מתמהמהת ולא עושה די. זה יכול להיות מקור להתחדשות עירונית. דווקא בעיר שבורחת לשוליים צריך לטפח את האוצר במרכז העיר. מכאן תצמח גאווה מקומית".

643x802

שדר מסבירה שבבאר שבע יש הריכוז הגדול בישראל של אדריכלות ברוטליסטית. בזהירות ראויה לשבח היא מוסיפה: "זה חביב על אדריכלים ולא תמיד על האדם הממוצע, אבל מכיוון שבאר שבע נבנתה בידי המדינה האדריכלים יכלו לפעול לפי המיית לבם. שם אפשר להתפרע".

שכונה ה' או נפלאות השטיח

הסיור מתחיל ליד בית הכנסת הבין־עדתי ברחוב הצבי 20 בשכונה ה'. האדריכל נחום זולוטוב, שהלך לעולמו השנה, הקים כאן מבנה בטון מעניין בעל כיפה. בחזית יש קיר מחורר, מעין משרביה, שנועד לסנן את השמש העזה. בשום מקום אחר לא ראיתי בית כנסת כזה. המראה החללי קצת נפגע בשנים האחרונות, אבל הבסיס נראה כמשהו שתוכנן בנאס"א.

התכנון מקורי, אבל המציאות העכשווית עגומה. לפני שבע שנים הוסיפו לבית הכנסת אנף חדש, שמסתיר את המבנה המקורי.

חלק נוסף מתרומתו של זולוטוב לשכונה הי' זכה למוניטין גדולים. יחד עם האדריכל דניאל חבקין השתתף בבניית "שיכון השטיח". מקור השם, מסביר עוזיאמר, בדוגמה של שטיח עמוסת ריבועים קטנים שמשתלבים יחד ליצירת דוגמה גדולה ונאה. השטיח, שנקרא גם "שיכון לדוגמה", לא נראה טוב במיוחד. הרעיון מעניין ומכיוון שאנחנו במעבדת ניסויים אפשר לקרוא לו אמיץ, אבל כמה עשורים לאחר שהוקם נראה השיכון לדוגמה זקן וקצת מוזנח. בשנות ה-60 וה-70 זאת נחשבה שכונת יוקרה, עם הרבה אקדמאים ומדעני גרעין מדימונה, אבל דומה שהימים היפים חלפו. לא הייתי רוצה לגור בשטיח, גם אם הוא שיכון לדוגמה. כתחנה בטיול - זה אתר מרתק והכנה טובה לקראת השיא.

643x821

כחצי שעה לאחר שהתחלנו לצעוד בשכונה ה' התייצבנו על הגשר שחוצה את שדרת יעלים ובהינו בתדהמה בבלוק רבע הקילומטר. הוא מדהים. יצור־בטון ארוך, כעין גורד שחקים ששכב על צדו לנוח. זה מבנה של ארבע קומות שיש בו 135 יחידות דיור. על ההצלחה המפוקפקת שלו תעיד העובדה שזמן קצר לאחר שנבנה הוסב מבית מגורים למרכז קליטה. ובכל זאת – אי אפשר להתעלם מן האומץ וההעזה. **אברהם יסקי** ואמנון אלכסנדרוני תיכננו את בלוק רבע הקילומטר ב-1958. יסקי, שזכה 20 שנה אחר כך בפרס ישראל, היה אז בן 31. כעבור זמן הגדיר את הפרויקט כ"ניסיון מודע שנכשל לחלוטין".

הצלחה במרכז אזרחי

משני צדי רחוב יצחק רגר המרכזי שחוצה את באר שבע ובמרחק קצר זה מזה, בשכונת המרכז האזרחי, אפשר לראות כמה דוגמאות מעניינות ומעודדות יותר של האתיקה הברוטליסטית. בניין העירייה שבנו שולמית ומיכאל נדלר ושמואל ביקסון (שדרות שז"ר 6), בית העם שבנו יעקב רכטר ומשה זרחי (שז"ר 8), בית יד לבנים שבנו יוחנן רטנר ומרדכי שושני (יצחק רגר 2) ובית הכנסת לעולי בבל בצורת פירמידה שבנה זולוטוב (כיכר בר אילן 5, שכונה א').

העובדה הברורה ביותר שעולה מן הביקור באתרים האלה היא שמבני ציבור שנבנו באתיקה הברוטליסטית שורדים במשך עשרות שנים טוב יותר ממבני מגורים. בניין העירייה בבאר שבע, בניגוד לרבים מאחיו ברחבי הארץ, אפילו נראה כמקום שנעים לשהות בו, מעניין להתבונן בו ואפשר (כנראה) להתמצא בו באופן סביר.

עצם בגרון ששמה "מרכז הנגב"

זה הרגע להיות חזקים. קחו נשימה עמוקה. ברוכים הבאים ל**מרכז הנגב** (דרך מצדה 6). מבנה הבטון הגדול הזה הוא כנראה הסמל וסלע המחלוקת המשמעותי ביותר מבין דוגמאות האדריכלות הברוטליסטית בבאר שבע. הוא גם נראה הכי רע ומוזנח מבין כל התחנות שאליהן מוביל הטיול הזה.

חתן פרס ישראל רם כרמי החל לתכנן ולבנות אותו ב-1960 יחד עם אביו דב כרמי וצבי מלצר. רם כרמי היה אז בן 29. יש במבנה שילוב של מסחר, משרדים ומגורים. המדריך אמר שהוא "הקדים את זמנו". המבנה אמור היה לחבר בין שכונה ב' לשכונה ד', אבל רק החלק הראשון נבנה ואז כולם נותרו המומים מן התוצאה ולא יכלו כנראה להמשיך. זה לא מבנה יפה במובן הפשוט של המלה, אבל הוא מסקרן. לא כדאי לגור בו, אבל כדאי לבוא לראותו. הוא נראה נורא. ההזנחה, הרצון להעלים אותו מן הנוף, מגדל המגורים המודרני והמלוקק שנבנה עכשיו מעליו, כל אלה מדגישים את הבעיות ובכל זאת, הדס שדר מסבירה שבטיפול נכון אפשר להציל את הניסוי האדריכלי האמיץ. לדבריה, כדאי להשתמש במרכז הנגב כחלק מרחוב מקורה, לכוון דרכו תנועה, להוביל אליו אנשים וכך להחיות אותו. דומה שכולם מעדיפים להתעלם ממנו כמו מהומלס שמוטל בצד הרחוב ולהביט לצד השני. הרושם שנוצר במשך הביקור הוא שרבים היו מעדיפים לבחון את עמידות קירות הבטון העבים של מרכז הנגב בפני חומרי נפץ שהונחו באופן מקצועי.

האוניברסיטה של החיים

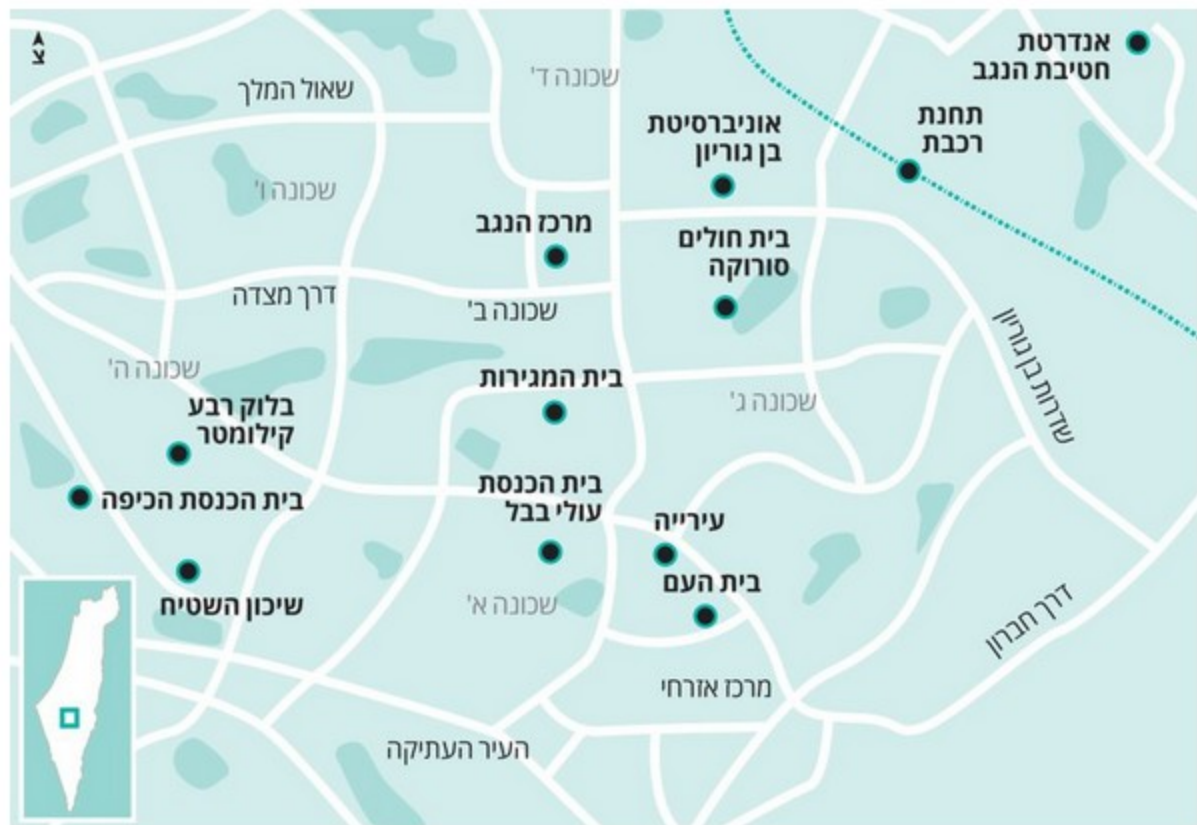
הדוגמאות היפות והמטופחות ביותר לאדריכלות ברוטליסטית ניצבות בקמפוס של אוניברסיטת בן גוריון בשכונה ג'. שם מתברר שאפשר לשלב את הבטון החשוף עם צמחייה. שגינה עם עצים המטופחת בחזית הבניין יוצרת ניגוד יפה מול הבטון.

חמישה בניינים בולטים במיוחד: מעונות סטודנטים ג' שבנו רם כרמי, עדה כרמי מלמד, חיים קצף ובן פלג; בניין מדעי הרוח והחברה שבנו אמנון ניב, רפאל רייפר ונתן מגן; הכיכר המרכזית והאודיטוריום שבנו יסקי, ניב ויוסי סיון; הפקולטה למדעים שבנתה אותה שלישייה נמרצת והספרייה המרכזית שבנו נדלר, ביקסון ויעקב גיל.

לא ביקרתי בתוך הבניינים, לא שמעתי בהם הרצאות או למדתי בספרייה ואיני יודע לבטח אם הם נעימים לשימוש או מתאימים לצורכי הסטודנטים (השמועות אומרות שלא), אבל הסיור ביניהם מרתק. זאת סביבה אדריכלית שונה, מקורית, שנבנתה מתוך מחשבה יצירתית, רצון לחדש והמון אומץ. קל הרי היה לשער שהביקורת תבוא ובעוצמה.

מקדמי הרעיון של שימור האדריכלות הברוטליסטית בבאר שבע רואים ב"עיר הלבנה" בתל אביב את המודל. גם שם זה התחיל בתערוכה - והסתיים בהכרזת העיר כאתר מורשת תרבות של אונסק"ו והפיכתה למוקד משיכה לתיירים. האתגר בבאר שבע גדול פי אלף. הרומנטיקה של העיר הלבנה לא דומה לבטון המזוין של העיר הדרומית, אבל לטעמי, גם העניין שיש בטיול בין המבנים המוזרים שצמחו בקצב מסחרר במדבר גדול פי כמה.

האנדרטה בת 50

עוזיאמר שב ומדגיש שאנדרטת חטיבת הנגב של דני קרוון, בפינה הצפון-מזרחית של העיר, אינה מבנה ברוטליסטי במלוא המובן. היא אמנם עשויה בטון חשוף וכוללת צורות פשוטות, אבל המהדרין יגידו שחסרים כאן ההיבט השימושי והעדר דקורטיביות.

נתעלים מהם לרגע. אני אוהב את האנדרטה ונפעם בכל פעם מזוויות
ההתבוננות שהיא מספקת למבקר. יש בה משהו אופטימי ויפה. אפילו
התחזוקה שלה, 50 שנים לאחר שהוקמה ובניגוד למה שעלול היה לקרות,
טובה.

הדאגה היחידה שביצבצה בביקור הנוכחי היא שהעיר נראתה פתאום קרובה
מדי. הבתים סוגרים על גבעת האנדרטה ומתחשק לומר להם: לכו מכאן.

בשבת 20 בדצמבר יתקיים בקמפוס אוניברסיטת בן גוריון [סיור מודרך](#) בעקבות
האדריכלות הברוטליסטית בהדרכת עומרי עוז-אמר.